

Els avatars i els artistes del retaule de Sant Pere de Reus: una revisió documental

JOAN BOSCH I BALLBONA
JOAQUIM GARRIGA I RIERA

Les restes del retaule major de la Prioral de Sant Pere de Reus estalviades a la devastació de 1936 i ara conservades en la mateixa església i sobretot en el Museu Comarcal compo-nen tothora un conjunt important de pintura i d'escultura, d'entre els més remarcables del patrimoni artístic preservat fins avui en la població. Tanmateix, l'atribució tant de les vuit pintures com de les diverses figures i relleus escultòrics sobreviscuts ha estat sempre problemàtica i vacil·lant, en part a causa dels coneixements tan precaris que es disposen sobre el context artístic general de la segona meitat del segle XVI a Catalunya, i en part, més específicament, perquè les assignacions d'autoria de les peces s'han hagut de basar en una documentació massa fragmentària i pobra.

Les notícies exhumades i publicades fins a l'actualitat són molt valuoses a propòsit d'algun aspecte o moment de l'obra,¹ però al capdavant esdevenen insuficients i sovint d'ambigua interpretació per a resseguir la completa peripècia de la construcció d'un retaule que, com és sabut –i com reblarem aquí amb noves dades–, fou especialment llarga i accidentada. En tot cas, els intents d'atribuir a noms precisos d'escultors i de pintors els fragments conser-vats del retaule de Sant Pere de la Prioral no han estat fins ara ni gens concloents ni gaire satisfactoris, almenys si hem d'atenir-nos als treballs publicats².

Com sigui, una exploració arxivística recent, sistemàtica i minuciosa, conduïda per Joan Bosch en els fons documentals de Reus i de Tarragona³ durant la preparació de la seva tesi

1) A. de BOFARULL, *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, reus, 1961 (1.ª ed., 1845), II, pp. 77-79 (inclou una notícia de J.A. CEÁN BERMÚDEZ, *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de Bellas Artes de España*, Madrid, 1800, I, p. 245); E. LIAÑO, «Peris Austri, un imaginero mal conocido del siglo XVI», a *Universitas Tarraconensis*, VII, Tarragona, 1985, pp. 21-37.

2) A més dels esmentats en la nota anterior, vegeu C. MARTINELL, «L'escultura», a *L'art català*, Barcelona, 1958, II, p. 56; ID.; *Arquitectura i escultura barroques (Monumenta Cataloniae, X)*, Barcelona, 1963, pp. 33, 37-38; A. PUIG, *Del Renaixement al Barroc*, Barcelona, 1970, p. 78; J.M. DOMINGO BLAY, *La Prioral de Sant Pere de Reus*, Reus, 1977, pp. 11, 67-69; S. ALCOLEA GIL, «El Reinaxement», a *L'art a Catalunya*, I, Barcelona, 1983, pp. 185-186; E. LIAÑO, *Inventario artístico de Tarragona y su provincia*, Madrid, 1983, II, pp. 44-45; M. À. ALARCIA, fitxes B13-16 a *El Renaixement a Catalunya: l'Art* (catàleg de l'exposició; Barcelona, febrer-març 1983), Ajuntament de Barcelona, 1986, pp. 44-45; J. GARRIGA (amb la col·laboració de M. CARBONELL), *L'època del Renaixement (Història de l'Art Català, IV)*, Barcelona, 1986, pp. 127, 202-204.

3) Bàsicament en els llibres dels Consells i dels Comptes de la Universitat de Reus, de l'Arxiu Històric Comarcal de Reus (AHCR), i en els protocols notariais i contractes tant de l'AHCR com de l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona (AHPT).

doctoral sobre els Agustí Pujol, s'acumula avui a les recerques ja conegudes i propicia, per primera vegada, una reconsideració del problema en la seva globalitat. Les informacions obtingudes permetran ara, per fi, una reconstrucció substancial del complex i dilatat procés d'elaboració del retaule i, en definitiva, de les contribucions artístiques que polaritzà. Això, d'altra banda, ha fet avinent d'emprendre una més atenta anàlisi de les restes conservades en la Prioral i en el Museu, per tal de relacionar-les amb la nova documentació d'arxiu i de fonamentar propostes d'atribució plausibles o raonablement ajustades, tant respecte a les pintures com als treballs escultòrics. Els resultats de l'estudi històrico-artístic del retaule de Sant Pere de Reus que hem confegit seran objecte d'una publicació detallada, pròximament, però tal vegada també tindrà algun interès o utilitat avançar-ne aquí una notícia sumària amb les dades més essencials despreses de la darrera documentació trobada per Joan Bosch.

Els treballs del retaule de la Prioral al llarg de gairebé vuitanta anys —des de 1554 fins més enllà de 1630— van involucrar un conspicu aplec d'artistes, més ampli i important que no

Fig. 1. Retaule major de la Prioral de Sant Pere de Reus (1576-1632). Aspecte del conjunt abans de 1936.

semblava. Entre responsables de traces, autors materials de les diverses obres, visuradors i fins candidats frustrats a resoldre alguna peça, la documentació va desgranant un seguit de noms que acrediten la participació en el malaguanyat conjunt dels mestres aleshores més prestigiosos del país: Pere Ostris (o Perris Austri), Pere Girart, Gaspar Huguet, Isaac Hermes, Pietro Paolo da Montalbergos, Agustí Pujol I, Agustí Pujol II, Francesc Sabater, Nicasi Hortonedà, Francesc Ribalta, Jeroni Xanxo, Rafael Rocafort, Josep Tramulles...

Però de primer antuvi, s'haurà de subratllar que l'obra no solament procedí a un ritme ralentit i discontinu, amb llargs períodes d'inactivitat i un desesperant rerefons de desavinençes i d'incerteses econòmiques, sinó que també sofrí repensaments sobtats i radicals del projecte inicial quan gairebé se n'acabava l'execució, si no era ja del tot culminada. De fet, el retaule que fins el 1936 presidí la nau de la Prioral [fig. 1] no responia per a res —no obstant allò que s'ha sostingut sempre— al projecte contractat el 1554 per Pere Ostris, ni al treball que l'escultor efectivament hi havia executat fins al 1557, sinó a un segon projecte més ambiciós, emprès i dissenyat *ex novo* el 1576 —i encara ampliat d'un cos el 1623—, el qual prescindia explícitament de tota la feina deixada per Ostris.

En efecte, la intervenció de Pere Ostris —ja coneguda des dels *Anales* d'Andreu de Bofarull, però últimament precisada i ampliada amb nova documentació per Emma Liaño⁴— quedà interrompuda el 1557. Tanmateix, aquest any el treball d'escultura corresponent a la traça de 1554 degué quedar pràcticament enllestit, perquè consta que els Jurats del Consell de Reus, a desgrat de no tenir diners ni per a pagar els deutes ja contrets amb Ostris, fins i tot es plantejaven una ampliació i millora del retaule. Però també ens consta que l'escultor, potser cansat de no cobrar, es comprometé amb altres feines a Reus i a fora, i que el mateix 1557 marxà a Tarragona. El retaule restà probablement d'aquella manera, poc menys que acabat en l'estructura i les imatges, durant divuit anys.

Quan els Jurats van veure amb més optimisme les perspectives econòmiques es tornaren a preocupar per la qüestió. A darreries de 1575 —no gaire mesos després de la mort de Pere Ostris⁵— es van proposar «de créixer y engrandir lo retaule de l'altar major y pintar-lo» i van demanar a Pere Girart i d'altres pintors interessats a obtenir l'encàrrec que presentessin «trasses així de l'afegiment com de fer-lo de nou»⁶. Ja ha sorgit la idea «de fer-ho de nou», doncs. En la reunió del Consell del 28 d'abril de 1576 —determinant per al futur de l'obra—, per a la qual els Jurats havien convocat a intervenir com a experts «dos pintors ytalians residents en Barcelona, lo senyor Petro Paulo [da Montalbergo] y lo senyor Isach [Hermes]», es van examinar i discutir les traces, i a la fi s'arribà a uns acords decisius. Es convingué que s'adjudicaria la fàbrica de fusta del nou retaule al pintor Pere Girart; que no s'aprofitaria res del que ja s'anomena «retaule vell» obrat per Pere Ostris; que el futur retaule s'atindria a una traça de Girart, la dissenyada seguint precises indicacions de Pietro Paolo da Montalbergo i d'Isaac Hermes, però no pas una d'anterior del mateix Girart que preveia la integració de l'obra feta per Ostris; i, finalment —també per indicacions de Montalbergo i d'Hermes—, «que no se li done en ninguna manera» al pintor Girart les parts de pintura del nou retaule⁷.

4) Cfr. nota 1.

5) Morí a Santes Creus, on el 12 d'abril de 1575 es féu inventari dels seus béns. Vegeu V.V., «Documentos. Inventario de los bienes que dejó al morir en el monasterio de Santes Creus Perris de Austris», a *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, IV, 1900, p. 86-87, reproduït a J. GARRIGA, *op. cit.* en la nota 2, p. 228-229, n. 128.

6) AHCR (Fons Municipal), Llibre dels Consells, 1568-1581.

7) AHCR (Fons Municipal), Llibre dels Consells, 1568-1581.

La contractació de la talla escultòrica —«lo fabricar de fusta tan solament»— del nou i formidable retaule major de la Prioral fou signada el 31 de maig de 1576. Pere Girart cobraria per mesades de 30 lliures —amb 200 lliures per endavant, rebudes per l'adjudicació del retaule vell «exceptats tots los personatges de bulto, los quals són de la vila»— i havia d'enllestir el treball al cap de tres anys⁸. En realitat, l'obra avançaria molt parsimoniosament, perquè Girart trobà que les 30 lliures de cada mes que havia pactat no li arribaven per a comprar el material i per a la paga dels treballadors assoldats. Així, el juny de 1577 tot just s'havia instal·lat el pedestal del retaule, i a finals de novembre de 1578 el primer cos o «andana». El novembre de 1579 era quasi acabada l'estructura, segurament, però no pas la talla de les imatges, que feia preveure una feina encara llarga.

Fig. 2. Agustí Pujol I, Apòstol, detall (1587-1589). Reus, Museu Comarcal i d'Arqueologia (foto Museu).

Els llibres del Consell de 1578 i 1579 informen copiosament de les contínues reclamacions i dels conflictes constants de Girart amb els Jurats per causa de les estretones econòmiques que gravitaven sobre el seu treball. El mestre del retaule adduïa que s'estava endeutant, però els Jurats contestaven que no administrava bé els diners i es van mantenir sempre inflexibles en les quantitats i termes convinguts en les capitulacions de 1576. Com era habitual en els casos de desacord, es féu recurs en diverses ocasions a visures d'avaluació econòmica de l'obra ja feta —en les quals va intervenir, entre d'altres experts, Jeroni Xanxo II—, però cap de les dues parts no amollava, fins que la ruptura esdevingué inevitable. El 29 d'octubre de 1579 Pere Girart presentà un requeriment formal al Consell, el qual, per la seva banda, decidí de prendre'l pel mot i aprofitar l'oportunitat de deslliurar-se d'un vegada d'aquell mestre enutjós i pidolaire. I el 15 de novembre, quan Girart va pretendre canviar d'estratègia proposant als Jurats «que, si la vila vol, per no pledejar ell [=Girart] de sos diners propis acabarà dins dos anys l'obra que falta fer en lo retaule», els seus interlocutors ja tenien la determinació presa i es van limitar a respondre-li «que la vila per ara no té intent d'obrar ni passar avant l'obra y que es done raó al plet». Girart hagué d'abandonar l'obra i la casa que els Jurats li havien cedit en la població⁹.

⁸) AHCR, Carpeta de documents sobre el retaule de Sant Pere.

⁹) AHCR (Fons Municipal), Llibre dels Consells, 1568-1581.

En el Consell no es tornarà a parlar més de la qüestió, tot i que els treballs que mancaven per a completar i muntar l'estructura van continuar i acabar el mateix 1579, conduïts per Pere Barrufet –que havia estat el principal col·laborador del mestre Girart i que tot seguit ho seria de Gaspar Huguet en el retaule major de Santa Maria de Palamós (c. 1580-84), pintat per Isaac Hermes, i en el de Sant Andreu de Llavaneres (c. 1585). El «Llibre de comptes de la universitat de Reus» consigna dintre l'any 1579 els darrers pagaments a Girart, a Barrufet i als mestres visuradors del retaule¹⁰. En endavant, els pagaments registrats es referiran a les imatges i pintures allotjades en els diferents cossos de l'estructura retaulística, que s'adjudicaren a d'altres mestres.

Així, en els comptes de 1582 –anotats el 1583– consten quantitats rebudes per Gaspar Huguet «per les figures del retaule», per un total de 60 lliures. Sabem que es tractava de les escultures centrals de Sant Pere *in cathedra* i de la Mare de Déu amb el Nen –destruïdes el 1936– pel document de visura del 29 de maig de 1582 conegut per J.A. Ceán, que s'ha pogut localitzar a l'Arxiu de Protocols de Barcelona gràcies a les fitxes manuscrites de J.M. Madurell. Els mestres visuradors, Isaac Hermes i Joan Aragall, van donar-ne un judici positiu¹¹. Els pagaments per a la resta de l'estatuària –en part conservada– es reprenen de 1587 a 1589: sumen més de 196 lliures, que són donades a l'escultor de Tortosa Agustí Pujol I «per los personatges, per part de les figures, per lo retaule», etc.^{11 bis}

Pocs anys més tard, entre 1592 i 1593, es resoldrien els plafons de pintura amb escenes de la vida de Sant Pere –sis taules comptant-hi les dues de format menor del bancal, més dos medallons el·líptics del remat amb l'àngel i la Verge d'una Anunciació. Se n'ocuparia Isaac Hermes, el mateix pintor que el 1576, conjuntament amb Pietro Paolo da Montalbergo –mort el 4 de març de 1588–, havia intervingut en el disseny i les directrius generals del retaule i

Fig. 3. Agustí Pujol II, *Sant Joan Baptista*, detall (1623-1628).
Reus, Prioral de Sant Pere (foto J. Bosch).

10) AHCR (Fons Municipal), Comptes i Albarans de la Universitat (s. XVI).

11) AHPB, Pau Calopa, lligall 9, manual de 1582-1583. Cfr J.A. CEAN BERMÚDEZ, *op. cit.* en la nota 1.

11 bis) AHCR (Fons Municipal), Comptes i Albarans de la Universitat (s. XVI).

que havia fet excloure específicament la pintura en la concessió de l'encàrrec a Pere Girart. Ara residia a Tarragona, on morí el 21 d'abril de 1596. El 1592 i 1593 rebé en total, pel conjunt del seu treball, la considerable quantitat de 800 lliures.¹²

Un cop enllestit, l'aspecte del retaule de la Prioral a la darrerria del Cinc-cents, vers 1593, no divergiria gaire del que en l'actualitat podem observar a Sant Andreu de Llavaneres, d'estructura tan afí i afortunadament conservat: un pedestal de pedra, el bancal i dos cossos o andanes coronats per l'àtic. Cada cos era centrat i flanquejat per fornícules –les del centre triplicades– amb imatges exemptes, entre les quals s'instal·laven les sis taules d'Isaac Hermes.

Mancava l'empenta final del daurat i la policromia de la talla, però aquesta etapa hauria d'esperar encara trenta anys més. El Consell de Reus no se'n comença a preocupar directament –per la urgència de protegir la fusta– fins el 1623, en les sessions del 2 de febrer i del 26 de març. En la de l'1 de maig es decideix d'obtenir informació sobre els retaules de Vilanova i de Vilafranca –en els quals participà Agustí Pujol I, ara perduts–, i aleshores ja es parla d'engrandir el de la Prioral amb un nou cos. El 28 de maig els Jurats acorden de convocar un concurs per a daurar i estofar el retaule pel preu fet de 4.200 lliures.¹³ Però el 18 de juny, abans de tirar endavant el concurs, concerten amb l'escultor de Barcelona Agustí Pujol II l'afegit d'un cos nou amb la seva imatgeria i accessoris –«l'andana del Salvador», intercalada entre la de Sant Pere i la de la Mare de Déu.¹⁴ El daurat i policromia del conjunt ja ampliat s'adjudica el 27 de juliol de 1623 al pintor que acabava de daurar el retaule de Vilanova (1620), el tarragoní Francesc Sabater –associat al seu cunyat Nicasi Hortonedà. El compromís també comportava la responsabilitat d'ocupar-se dels «dos quadros de pinzell» del nou cos, i Sabater haurà de fer-los, o fer-los fer, «tan bons com los de l'altar».¹⁵

Agustí Pujol II morí el 1628, deixant acabada la talla i les imatges del retaule, llevat de quatre bustos o testes, uns treballs complementaris capitulats en el mateix contracte de 1623 –i llevat també del nou sagrari monumental, dissenyat i contractat el 1625, que tot just va poder començar. La vídua de Pujol confià a Rafael Rocafort les peces compromeses i no realitzades. L'obra del sagrari, com els bustos, quedà enllestida entre 1629 i 1632, i va visurar-la Josep Tramulles el 13 de maig de 1632.¹⁶

Francesc Sabater havia mort el 1626 i el seu treball, encara molt endarrerit, quedà en mans de Nicasi Hortonedà i del pintor reusenc Joan Ollives. El mateix 1626 Hortonedà volgué resoldre l'obligació contreta d'aconseguir dues bones pintures per als dos quadres del cos nou i s'adreçà «a Ribalta de Valentia». Malauradament, la mort el 1628 del solsonès Francesc Ribalta i del seu fill frustrà l'encàrrec. El juny de 1631 les pintures encara no eren fetes, perquè Hortonedà havia convingut una reserva de 100 lliures en previsió de pagar-les, però no sabem de precis quin pintor se n'ocupà finalment, ni tampoc quan –si dins el mateix 1631 o més tard. En tot cas, la llarga empresa del nou retaule major de la Prioral iniciada el

12) AHCR (Fons Municipal), Comptes i Albarans de la Universitat (s. XVI).

13) AHCR (Fons Municipal), Llibre dels Consells, 1610-1635.

14) Cfr E. LIAÑO, *op. cit.* en la nota 1, p. 28. Per al contracte formalitzat el 20 d'octubre de 1623, vegeu *Ibid.*, pp. 35-36.

15) AHCR (Fons Municipal), Llibre dels Consells, 1610-1635. En el contracte hi consta associat el pintor de Montblanc Nicasi Hortonedà –cunyat seu–, com es desprèn del llibre de Comptes de Blats de 1606 (del mateix AHCR), fulls finals, f. 2 v°.

16) Vegeu E. LIAÑO, *op. cit.* en la nota 1, pp. 29-30 i 36-37.

Fig. 4. Isaac Hermes, *Lavatori dels peus*, detall (1592-1593). Reus, Museu Comarcal i d'Arqueologia (foto Museu).

1576 es podria considerar culminada el 1632, quan el pintor de Prades Pere Torner enllestí el daurat del sagrari.¹⁷

Una certa evocació de l'obra, grandiosa i imponent, és encara possible gràcies a fotografies antigues [fig. 1]. Tanmateix, el testimoni més immediat i autèntic que en posseïm per acostar-nos a la seva entitat històrica i artística són les peces i fragments sobreviscuts a l'atzagaiada del 1936, que actualment es troben repartits entre la Prioral de Sant Pere i el Museu Comarcal de Reus. El caràcter i les proporcions de la síntesi present no ens permeten d'exposar aquí, amb el detall i la justificació que convindria, les conclusions del nostre estudi sobre l'autoria de cadascuna d'aquestes peces i fragments. Per això, ara ens limitarem a enunciar-ne les propostes d'atribució que considerem més adequades, després d'haver confrontat les dades documentals —la majoria ben explícites i inequívokes, com hem vist— amb les obres en qüestió.

Les escultures s'haurien de dividir en tres grups, en cap dels quals no s'han conservat peces que haguem d'assignar a Pere Ostris —ja «descartat» el 1576—, ni a Pere Girart, ni a Gaspar Huguet. El primer grup, datable entre 1587 i 1589 i que considerem obra d'Agustí Pujol I, inclouria el Sant Crist de la Prioral, molt probablement, i les imatges següents del Museu: els dos Evangelistes del bancal, dos Apòstols de les fornícules extremes —els de 130 cm d'alt, un d'ells identificable amb sant Felip—, i dos clipeus circulars amb bustos barbats [fig. 2]. Aquestes són les úniques obres seves conegudes fins ara —si fem excepció de la Creu de pedra del Portal de sant Antoni de Tarragona, de 1605—, i li són adjudicades aquí per primera vegada.

17) AHCR (Fons Municipal), Llibre dels Consells, 1610-1635; Comptes de Blats de 1606, fulls finals, 6 de juny de 1631 i 1633-1635.

Fig. 5. Anònim, *Quo vadis Domine?* i *Càstig d'Ananies i Safira* (1631 o posterior). Reus, Museu Comarcal i d'Arqueologia (foto J. Bosch).

El segon grup correspon a treballs d'Agustí Pujol II que hem de situar en 1623-1628. Comprenen, d'una banda, les escultures conservades en la Prioral amb la Mare de Déu i sant Joan Evangelista —no pas Maria Magdalena— al Calvari, sant Josep i sant Joan Baptista. D'altra banda, les del Museu amb les imatges de sant Simó i de sant Bartomeu, els dos clipeus el·líptics amb bustos femenins, dos bustos masculins barbats i els dos putti [fig. 3].

El tercer grup pertocaria a Rafael Rocafort. El sagrari monumental de la Prioral fou dissenyat per Agustí Pujol II el 1625, però el realitzà quasi tot Rocafort, entre 1629 i 1632. Rocafort també és l'autor dels altres dos bustos o testes del Museu, tallats en el mateix període.

El conjunt de les vuit pintures sobre taula amb episodis de la vida de sant Pere, més un dels dos medallons el·líptics de l'àtic que també s'ha conservat, s'acull íntegrament en el Museu Comarcal de Reus. S'hi distingeixen amb claredat dues autories, de les quals s'ha d'excloure absolutament Pere Girart, com es desprèn de la documentació. El primer grup de pintures, realitzat per Isaac Hermes entre 1592 i 1593 sense cap mena de dubtes, és integrat pel medalló de 99 x 72 cm amb la Verge de l'«Anunciació» i per sis taules amb els formats i escenes següents: dues de 100 x 150 cm, horitzontals, amb «Crist caminat sobre l'aigua» i «Curació del paralític»; dues de 302 x 158 cm, verticals, amb «Caiguda i mort de Simó el Mag» i «Crucifixió de sant Pere»; i dues de 188 x 173 cm, gairebé quadrades, amb «Lavatori dels peus» i «Alliberament miraculós de sant Pere» [fig. 4].

El segon grup, amb dues taules verticals de 255 x 161 cm, presenta les escenes del «*Quo vadis Domine?*» i del «Càstig d'Ananies i Safira» [fig. 5]. Al contrari dels altres quadres, aquests tenen una filiació poc segura. Són obra certament no anterior a 1631 i potser assignable a Nicasi Hortonedà —del qual no coneixem cap pintura—, però es poden

conjecturar d'altres hipòtesis millors. De fet, en la documentació Hortonedada apareix més com un intermediari o responsable que no pas com l'autor material de les peces. Fins i tot seria versemblant una datació més tardana, que aleshores permetria relacionar les pintures amb fra Joaquim Juncosa, per exemple. En tot cas, la seva autoria s'ha de considerar per avui una qüestió encara oberta.(*)

RESUMEN

Breve avance de un amplio estudio documental y artístico —de próxima publicación— que intenta la reconstrucción global de la compleja fábrica del retablo mayor (1554-1632) y una atribución fundamentada de sus pinturas y restos escultóricos conservados en la Prioral de Sant Pere y en el Museu Comarcal de Reus. El primer retablo de Pere Ostris (1554-1557) fue desechado en 1576 por otro más ambicioso, con traza de Pere Girart dirigida por Pietro Paolo da Montalbergo e Isaac Hermes. Se ocuparon de la carpintería Pere Girart, asistido por Pere Barrufet (1576-1579), y de la imaginería Gaspar Huguet (1582) y Agustí Pujol I (1587-1589). Las seis tablas fueron pintadas por Isaac Hermes (1592-1593). En 1623, antes de adjudicar el dorado y la policromía a Francesc Sabater y Nicasi Hortonedada, se añadió un cuerpo intermedio con talla y esculturas de Agustí Pujol II (1623-1628) —el gran sagrario que Pujol diseñó en 1625 fue realizado por Rafael Rocafort (1629-1632). Las dos tablas del nuevo cuerpo debía pintarlas en 1626 Francesc Ribalta († 1628), pero en 1631 aún no estaban terminadas e ignoramos a qué pintor las confió Hortonedada. En la actualidad, las seis pinturas —más un medallón— de Isaac Hermes se alojan en el Museu, junto con las dos tablas anónimas de 1631 —o posteriores. Las obras de escultura conservadas en el Museu y en la Prioral forman grupos de autoría bien diferenciados y corresponden sólo a los Agustí Pujol I y II, y a Rafael Rocafort.

(*). *Post scriptum*. Un cop redactat el present resum del nostre treball, ha aparegut la publicació de A. AVILA-A. SANTAMARIA, «Las pinturas del retablo mayor de la prioral de Reus», a *Boletín del Museo e Instituto de Humanidades «Camón Aznar»*, XLII, 1990, pp. 39-71. L'article d'A. Avila-A. Santamaria respon a una recerca paral·lela i completament independent de la nostra. Es basa en bona part dels mateixos documents que Joan Bosch ha trobat i que ja hem considerat aquí, però no pas en tots, i d'altra banda, ni la transcripció que es presenta en l'esmentat article ni la lectura que se'n fa no són íntegres —no ho són en dades essencials. Potser per això, el text d'A. Avila-A. Santamaria es manté encara en l'esquema d'atribucions que és tradicional pràcticament des d'A. de Bofarull (1845, *op. cit.* en la nota 1) i que E. Liaño (1983 i 1985, *op. cit.* en les notes 1 i 2) precisà però només modificà respecte a l'obra escultòrica posterior a 1623 —el mateix esquema que també es recollia, amb *lapsus* suplementari per a la pintura, en l'escrit general de J. Garriga (1986, *op. cit.* en la nota 2). En efecte, a desgrat de la documentació que han utilitzat i publicat, A. Avila-A. Santamaria pressuposen encara que el 1576 s'acordà una ampliació del vell retaule contractat el 1554 per Pere Ostris i, sobretot, que Pere Girart és l'autor de les pintures —llevat de les dues de l'andana afegida el 1623. No s'han adonat, entre d'altres coses, que el 1576 es descartà tota l'obra «vella» d'Ostris i es recomençà un retaule de nova planta —amb traza de Girart dirigida per Pietro Paolo da Montalbergo i Isaac Hermes—, ni que Girart en contractà i realitzà exclusivament la talla de fusta. La pintura li fou sostreta de l'encàrrec *expressis verbis*. Ni tampoc no han vist que les sis taules del projecte de 1576 foren pintades i cobrades per Isaac Hermes —com hem publicat aquí per primera vegada. Així, doncs, l'objectiu que ens havíem proposat de reconstruir el conjunt del procés d'elaboració del retaule a partir dels documents i de revisar l'atribució tant de la sèrie principal de pintures com de les escultures conservades en la Prioral i en el Museu de Reus, manté encara intacta la seva justificació —i fins el seu valor de novetat. Deixem, per tant, el redactat del present escrit exactament tal com el teníem abans de conèixer el treball d'A. Avila-A. Santamaria.

ABSTRACT

The article belongs to a wider documental and artistic study of the main altarpiece (1554-1632) and of its paintings and sculptural remains kept in the Prioral de Sant Pere and in the Museu Comarcal de Reus. The first altarpiece by Pere Ostris (1554-1557) was rejected in 1576 and replaced by another more ambitious one, designed by Pere Girart under the direction of Pietro Paolo da Montalbergo and Isaac Hermes. The carpentry was done by Pere Girart with the assistance of Pere Barrufet (1576-1579), and the religious imagery by Gaspar Huguët (1582) and Agustí Pujol I (1587-1589). Its six boards were painted by Isaac Hermes (1592-1593); at present, all these paintings are in the Museu Comarcal. In 1623, before the assignment of the gilding and the polychromy to Francesc Sabater and to Nicasi Hortonedá, a new body, with a wood carving and some sculptures made by Agustí Pujol II, was added. However, the large sacrarium designed by Pujol in 1625 was made by Rafael Rocafort (1629-1632). We do not know to whom Hortonedá assigned the painting of the boards of that new body, after the death of Francesc Ribalta († 1628). At present, the sculptures in the Museu Comarcal and in the Prioral de Sant Pere belong to three different groups of authorship and were made by Agustí Pujol I, II and Rafael Rocafort.